

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης
γιώργος μιχελακάκης

Κεφάλαιο πρώτο

Το κοινωνικό περιβάλλον στη μετανάστευση και καλλιτεχνική δημιουργία

Εισαγωγή

Το θέμα του κεφαλαίου αυτού είναι το «περιβάλλον στη μετανάστευση» μέσα από το οποίο ξεπήδησαν οι καλλιτέχνες –συγγραφείς και ζωγράφοι– που στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε το έργο τους. Το περιβάλλον αυτό –κατά γενική ομολογία– δεν ήταν ποτέ ευνοϊκό για τους καλλιτέχνες και συγγραφείς και για την ανάπτυξη της τέχνης τους. Οι λόγοι είναι πολλοί και εντοπίζονται κατά βάση όπως είναι γνωστό στην ταξικά κατώτερη κοινωνική θέση που καταλαμβάνουν οι νεομετανάστες.

Από την άλλη μεριά ένας άλλος τομέας δυσκολίας που όμως δεν έχει προσεχτεί και συζητηθεί είναι η ίδια η κουλτούρα που έφεραν οι μετανάστες από τον τόπο της καταγωγής τους προπολεμικά, η οποία, κατά βάση παραδοσιακή, δυσκόλεψε την διάκριση μεταξύ κουλτούρας και τέχνης. Ότι δηλαδή, το άτομο γεννιέται μέσα στην κουλτούρα, ενώ η τέχνη είναι υποκειμενική δράση, που εμπλουτίζει και ανανεώνει την κουλτούρα.

Επειδή οι δύο αυτές συνιστώσες, η ταξική και η πολιτιστική καθόρισαν την δημιουργία και λειτουργία των μεταναστευτικών οργανώσεων, δεν αποτέλεσαν κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη των καλλιτεχνών. Τουλάχιστον εκείνων που οι ανησυχίες τους απαιτούσαν να εκφραστούν με καινούργιο τρόπο οι προκλήσεις που έθετε η μετανάστευση. Οι οργανισμοί έμειναν σχεδόν φολκλορικά προσανατολισμένοι, ενώ οι πιο ανήσυχτοι καλλιτέχνες και συγγραφείς απομακρύνθηκαν.

Θα μας πήγαινε μακριά η αναζήτηση και περιγραφή των αιτιών που η ελλαδική κουλτούρα, την οποία έφεραν οι μετανάστες, ήταν βασικά ακόμα παραδοσιακά αγροτική και θρησκευτική, αν και μεταπολεμικά ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού είχε μεταφερθεί στις πόλεις λόγω του πολέμου και του εμφυλίου που ακολούθησε και της καταστροφής της αγροτικής οικονομίας. Η βασική αιτία από οικονομική άποψη, ήταν ότι η ελληνική κοινωνία μη έχοντας ολοκληρώσει τις αστικές της δομές, είχε καθηλωθεί σε μια βιοτεχνικού τύπου αγροτική οικονομία, με διαμετακομιστικό εμπόριο και μικρή βιοτεχνία αρχικά και ανεμική βιομηχανία αργότερα.

Η δεύτερη αιτία, η ιδεολογική, η οποία έπαιξε κυρίαρχο ρόλο σε όλο το βίο της νεοελληνικής κοινωνίας, που χαλιναγώγησε τον εκσυγχρονισμό του κράτους και της κοινωνίας ήταν ότι η παράδοση χριστιανική και αρχαιοελληνική χρησιμοποιήθηκε ως κεφαλαίωδες στοιχείο για να αποδειχτεί ότι ο νεοέλληνας είναι απόγονος των βυζαντινών και των αρχαίων.

Καθώς η παραδοσιακρατία ήταν δυνατή μέσα στην κοινωνία –που την συντηρούσε η αριστοκρατία της γης και η εκκλησία, ενώ ήταν αδύνατη η μικρή αστική τάξη– είχε σαν αποτέλεσμα όλα τα νεωτερικά

καλλιτεχνικά κινήματα που εμφανίστηκαν στην Ελλάδα να είναι εισαγόμενα από τη Δύση χωρίς να αποχτούν ποτέ μια σοβαρή θεμελίωση στην κοινωνία. Η νεωτερική τέχνη είχε πάντα μια εχθρική αντιμετώπιση από την εκκλησία, ενώ η αστική τάξη είδε την τέχνη όχι τόσο ως έκφραση παρέμβασης στην κουλτούρα και την κοινωνία αλλά σαν ένα μέσο για να προβάλλει την πολιτιστική της ανωτερότητα.

Τα χαρακτηριστικά αυτά όπως θα δούμε παρακάτω, θα τα συναντήσουμε και στη μετανάστευση. Η Ορθόδοξη εκκλησία στην Αυστραλία ανεξάρτητα από τους εκάστοτε εκπροσώπους της, αντιμετώπισε γενικά τους καλλιτέχνες ως υπηρέτες, που θα προπαγανδίσουν τις θέσεις και τα δόγματά της, ενώ κήρυξε τον πόλεμο σε αυτούς που αρνήθηκαν να υποταχθούν. Από την άλλη ο «λαός» που δημιούργησε κοινότητες και άλλες οργανώσεις, προσπάθησε να συντηρήσει κάποια στοιχεία της κουλτούρας του χωριού, όπως αυτά είχαν αστικοποιηθεί με το πέρασμα των ανθρώπων από το χωριό στην πόλη. Ενώ στις περιπτώσεις που το καινοφανές στην συμβολική καλλιτεχνική έκφραση είχε μια παρουσία προκαλούσε αμηχανία και οι άνθρωποι το αντιμετώπιζαν με τη σιωπή ή με την περιφρόνηση.

Οι ελληνικής καταγωγής καλλιτέχνες, (ζωγράφοι, μουσικοί, συγγραφείς, κ.τ.λ.), έζησαν και δημιούργησαν μέσα σε ένα τέτοιο πνευματικό περιβάλλον που έδινε έμφαση στην παράδοση και που θεωρούσε ότι οι τέχνες πρέπει να την υπηρετούν, όχι να εκφράζουν το νέο που η ζωή δημιουργεί.

Αυτή η αντίληψη για την τέχνη, ως υπηρέτρια της παράδοσης, αποπροσανατόλισε πολλούς καλλιτέχνες. Κάποιοι οδηγήθηκαν στο φολκλόρ, και στη μίμηση αυτού που θεωρείται «ελληνικό», ενώ άλλοι που ένοιωσαν την ανάγκη να εκφράσουν την πραγματικότητα της ζωής, απομακρύνθηκαν από τις οργανώσεις. Αυτή η κατάσταση, όπου οι μετανάστες κάτω από την προτεραιότητα να συντηρηθούν ως «καθαρόαιμοι» Έλληνες, είχε αρνητικές επιπτώσεις σε δύο επίπεδα:

α) Από τη μια, η αδυναμία να δουν κριτικά το παρελθόν, την παράδοσή τους, τους εμπόδισε να δουν κριτικά το νέο περιβάλλον μέσα στο οποίο εισήλθαν στη μετανάστευση. Οι ηγέτες τους, όλη την προπολεμική περίοδο τους πίεζαν να μην ζητούν δικαιώματα, να μην έχουν λόγο πολιτικό, και να υπακούουν στα αφεντικά. Λειτουργήσαν έτσι ως παθητικά στηρίγματα μιας κοινωνίας που θεμελιώθηκε στα πλαίσια του βορειοευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, και της αποικιοκρατίας.

β) Ο προσανατολισμός των οργανισμών των μεταναστών στην συντήρηση της παράδοσης οδήγησε στον πολιτιστικό απομονωτισμό, και κατ' επέκταση στην καχυποψία ότι οι μετανάστες είναι ανίκανοι να δημι-

ουργήσουν πραγματικά καινούργιες πολιτιστικές μορφές.

Ο πολιτιστικός απομονωτισμός ευνόησε τον βρετανικό ιμπεριαλισμό να έχει μονοπωλιακή πολιτιστική θέση στην κοινωνία. Οι μη Βρετανοί μετανάστες για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα θεωρήθηκαν παρακατιανοί πολιτιστικά. Και για πολλούς ρατσιστές το χρώμα του δέρματος αποτελούσε ένδειξη πολιτιστικής διαβάθμισης.

Σύμφωνα με τις προαναφερόμενες μελέτες της Νικολακοπούλου και του Βασιλακόπουλου, όλο το πρώτο μισό του 20ου αιώνα μέχρι και την δεκαετία του 1960, η «φυλετική διάσταση» του μετανάστη αντιμετωπίστηκε από το αυστραλοβρετανικό λευκό κατεστημένο, ως παράγοντας «ανατρεπτικός», ενώ η ιδιότητά του ως ατομικός ιδιοκτήτης τον έκανε αποδεκτό ως «νομοταγή».

Στη συνέχεια, στα πλαίσια της οικονομικής παγκοσμιοποίησης που επιτάχθηκε μεταπολεμικά (με την πρωτοφανή εξαγωγή αμερικανικών κεφαλαίων σε όλο τον κόσμο, και την εμφάνιση των νέων υπερεθνικών οργανισμών στα πλαίσια των συμμαχιών που δημιουργήθηκαν), η απολυτότητα της αλήθειας που έφερε κάθε εθνικότητα υποβαθμίστηκε και αντικαταστάθηκε με τον ιδεολογικό σχετικισμό που εκφράζει η πολιτική του «πολυπολιτισμού». Σε αυτό το νέο οικονομικό τοπίο που διαμορφώθηκε διεθνώς, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, η φυλετική διάσταση του μετανάστη δεν αντιμετωπίζεται από την λευκή αυστραλοβρετανική ελίτ ως απειλή, αρκεί να αποδεχτεί και τον «άλλον», τον διαφορετικό, ως ισότιμο. Η διαφορετικότητα έγινε δεκτή με την προϋπόθεση ότι θα παραμείνει ιδιωτική υπόθεση, ενώ η αποδοχή του δοσμένου πολιτικού συστήματος που εξυπηρετεί την δομική ανισότητα αποτέλεσε απαραίτητη αρχή της κοινωνίας. Έτσι διαμορφώθηκε σύμφωνα με την ορολογία των παραπάνω μελετητών ο νέος μεταναστευτικός ανθρωπότυπος, ο «αιώνια ξένος ως υποτακτικός».

Αυτόν τον τύπο του «αιώνια ξένου ως υποτακτικού», που συνεισέφερε με την παθητικότητά του στο στάτους κβο θα διερευνήσουμε παρακάτω σε ό,τι έχει σχέση με την ιδεολογία και την κουλτούρα στα πλαίσια των ελληνικών παροικιών στην Αυστραλία.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή
Λεζάντα: Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης
(φωτό: Γιάννης Δραμινός)